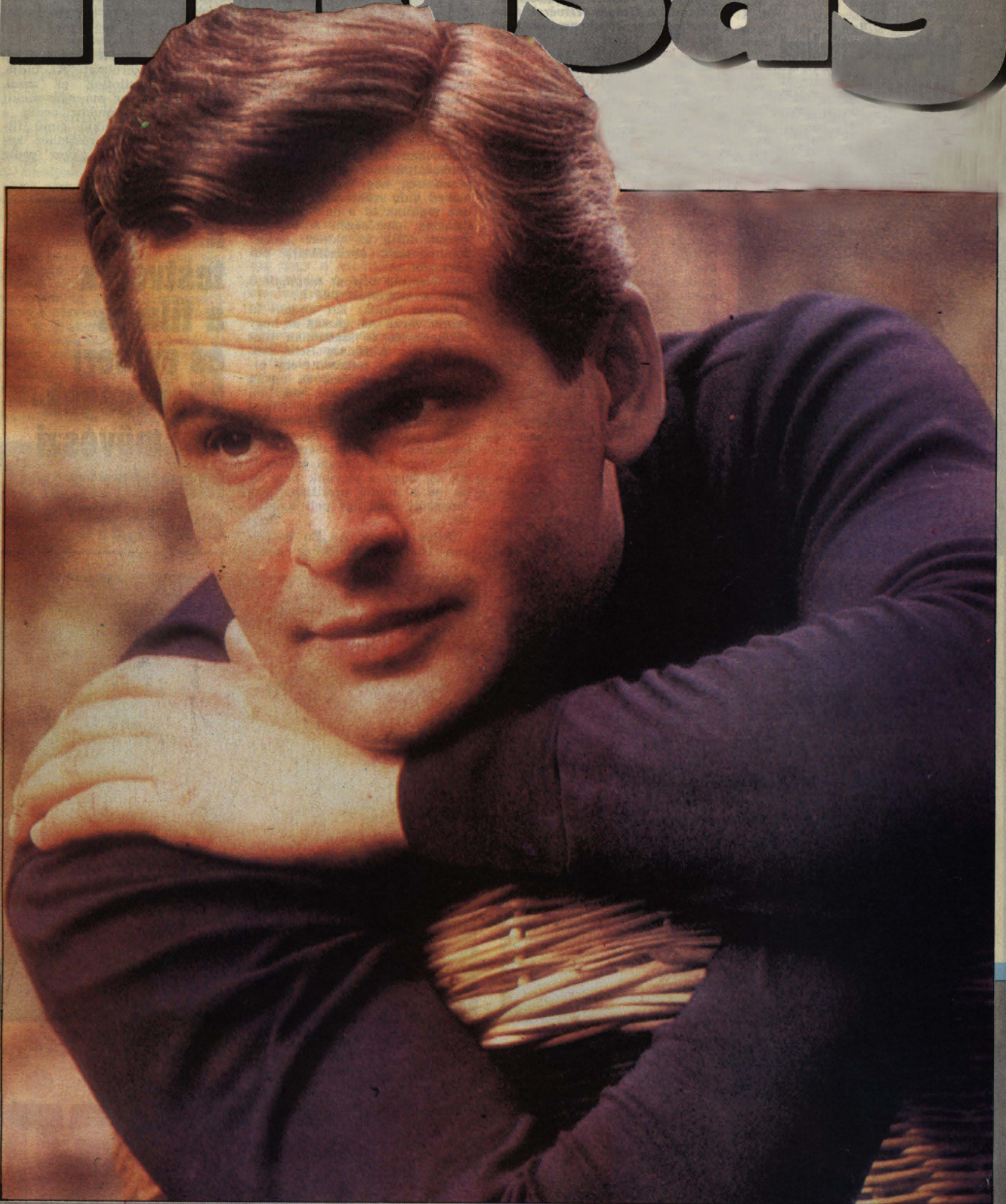

A KISZ KÖZPONTI LAPJA

XXXIII. ÉVFOLYAM
1989. FEBRUÁR 10.
ÁRA: 13 Ft

6.

Magyar Ifjúság

FOTÓ: SZIGETHY GÁBOR LATINOVITS ZOLTÁN C. KÖNYVEBŐL

Utazás a koponyánk körül – Latinovits Zoltán igazsága (42–43. oldal)

Népköltészet

Új sorozatot indított útjára a minap az Akadémiai Kiadó. A nyolckötetesre tervezett Magyar néprajz jelentőségét tekintve csak a közel fél évszázada megjelent, ma már horribilis öszszegekért gazdát cserélő Magyarság Néprajzához fogható. A szerkesztők nem kisebb feladatot tűztek maguk elé, mint azt, hogy e fél évszázad tudományos kutatásainak szintézisét adják az anyagi kultúra, a társadalomnéprajz és a folklór területén egyaránt.

A sorozatból elsőként a Népköltészet kötet készült el, sorzáma szerint az ötödik darab. Tartalmilag mindegyik kötet önálló egység, úgyhogy az, hogy milyen sorrendben jelennek meg, semmit nem jelent.

Ötven év nagy idő, de ennek tudatában is azt kell mondanunk: a kutatók hatalmas munkát végeztek. Szinte minden területen mondanak újat: amit Erdélyi Zsuzsa a népi imádságról az eddigiekhez hozzászól, az ugyanúgy az újdonság erejével hat, mint az eredetmagyarázó mondákról és hiedelemmondákról, a siratóénekekről vagy a ráolvasásokról mondotak. Eztán a magyartanítás nehezen lesz elképzelhető a folklórkötetek ismerete nélkül!

Legközelebb a VI., Népzene- néptánc-népi játék című összeállítás jelenik meg. Ez tartalmazza — állíthatjuk nyugodtan — Martin György tánckutatónk európai színvonalon megalkotott „életművét”. Tái és történeti tagolásban egyaránt bemutatja a magyarság tánckincsét. Ugyancsak újdonságnak ígérkezik a VIII., a tradicionális paraszti társadalmat bemutató kötet Hofer Tamás szerkesztésében. Erről a témáról így eddig egyáltalán nem esett szó a Magyarság Néprajzában!

Tulajdonképpen roppant igazságtalan két-három kutató munkáját a többiek rovására kiemelni, ezért arra kértem Vargyas Lajost, hogy maradjunk az ő tanulmányainál, hiszen a lírai népköltészetéről és a balladáról szóló fejezeteket ő írta.

— Mi indította arra, hogy a lírával foglalkozzon?

— Eddig igazán komoly munka nem jelent meg erről a témáról — feleli —, holott a magyar néphagyománynak jelentékeny része, amivel eleddig valahogy nem törődtek a kutatók. Nekünk zenészeknek állandóan kellett foglalkoznunk vele, hiszen nincs olyan népdal, aminek ne lenne lejegyzendő szövege. Már így is kalakult valamiféle tudás, de mégiscsak más az, amikor az ember nekiül és összefoglalja.

— „A magas művészet” esztétikai vonatkozású írásaihoz képest alig jelent meg valami a népköltészetéről. Betudható ez annak, hogy az irodalomtudósok az előbbi többre is értékelték?

— Nem. Mióta a múlt század közepén felfedezték a népkölté-

zetet, azóta mindig is sokra értékelték. Nemcsak a balladát, hanem — ami talán kevésbé köztudott — a lírai népdalt is. Nem is olyan régen Csóóri Sándor volt az, aki felhívta Illyés Gyula figyelmét arra, hogy a népdalban nemcsak reális, hanem gyönyörű szürrealista képek is vannak. Ő hozta fel erre az első példát.

„Annyi bánat a szívemen
Kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna,
Szívem kettéhasadt volna.”

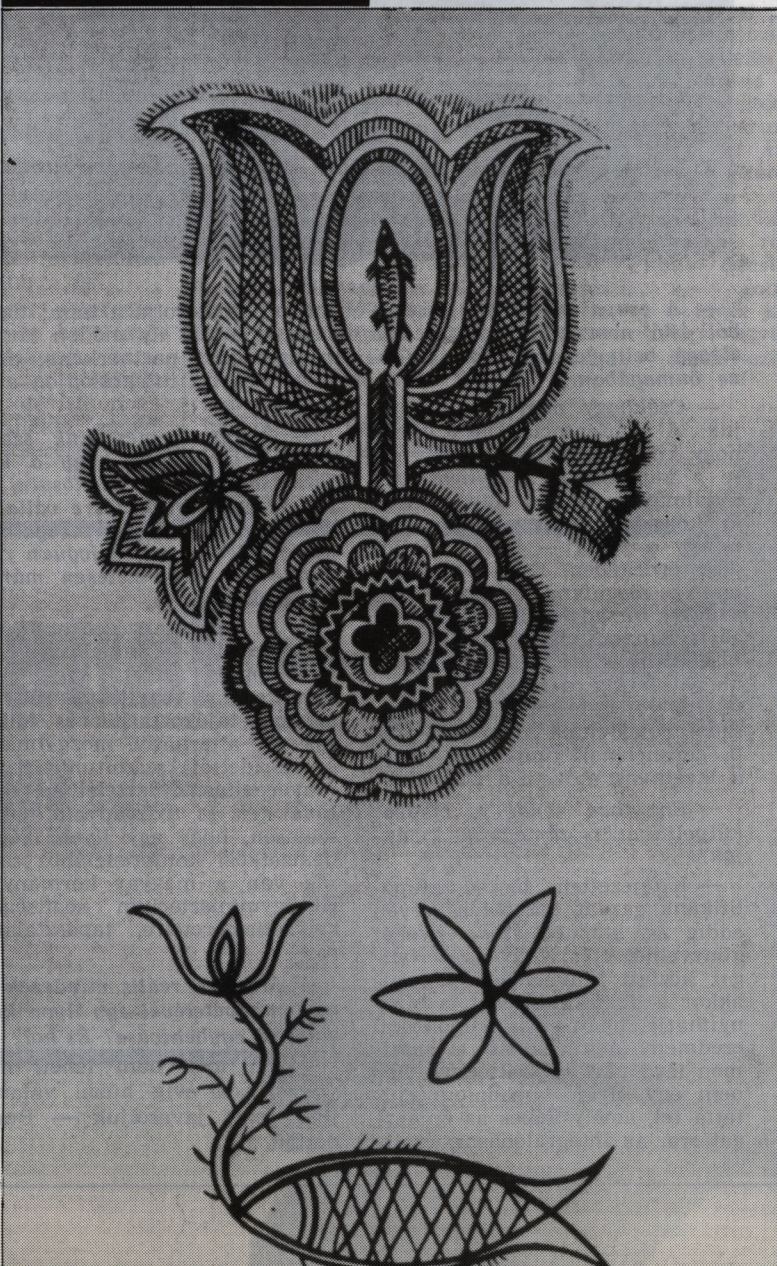
Vagy a másik:

„Mikor a bút kiosztották,
Háromfelé szakasztották.
Nékem a nagyobbját adták,
Hogy ne kelljen soká osszák!”

De gondolhat akár az Elmegek című dalra. Az is tele van szürrealis képekkel! Kodály sokszor elmondta, csak megismételhetjük: a népköltészet alkatosságok csak terjedelemben kisebbek a „magas művészet” alkatosságainál, a legjobbak egyedül a remekművekhez mérhetők.

Hallgassa meg ezt a versszakot:

Tulipánmotívum hallal

Amerre én járok, még a fák
is sírnak,
Gyöngye ágyairól a levelek
lehullnak.
Hulljatok levelek, rejtsetek
el engem,
Mert az én galambom
mást szeret, nem engem.”

Hát szeretném én látni azt a költőt, aki egy versszakban ennyit ki tud fejezni! Keleten — ha jól emlékszem, a perzsa költészetben — voltak ilyen egy versszakos versek. Szabó Lőrinc fordított belőlük. A magyar költészetben egyébként ritka az ilyen egy versszakos remekmű. A népköltészet viszont tele van velük. Nekünk népzenekutatóknak arra is rá kellett jönnünk, hogy a népi líra főként ilyenekből áll. Csak hogy az egyes versszakokat különböző összeállításokban egymás mellé rakják, és aki egy ilyen láncolatot hall, ami hangulatilag jól felépített, azt hiszi, hogy ez eredetileg is több versszakos költemény. Az előbb idézett vers — írok róla a könyvben is — négy vagy öt különböző összeállításban is szerepel.

— A szürrealis képalkotás nemcsak a lírai költeményekre, hanem a balladákra is jellemző. Erre is bőséggel hoz példát.

— Amikor a ballada témáját

ragadják meg és fejezik ki, ezt rendszerint reálisan teszik. De a megjelenítés már lehet szürrealis. Általában elmondható, hogy a nép a kevésbé fontos dolgokban túl tudja tenni magát a realitásokon, sőt nagyon szívesen túteszi magát rajta, de az egész ballada azért mindig reális marad, a szürrealis képek dacára is.

— Középiskolában úgy tanítják, hogy a Kriza-féle balladák könyvet hamarosan a „Vadrózsák-pör” követte. A románok ugyanis a Kőműves Kelemennél régebbinek tartották a Manole mestert. Őn tisztázta ezt a kérdést, és érinti ebben a kötetben is.

— Előkerültek kaukázusi és Kaukázus környéki népeknél is bizonyos elemei a balladának „A falba épített asszony” történetében. Ezek nyomán világos lett, hogy a magyar ballada volt az első. Tőlünk a bolgárok vették át, onnan került a görögökhöz, albánokhoz és románokhoz. A többszöri átvétel során gyakran előfordul, hogy a szöveg romlik, értelmetlenné válik, illetve hogy más elemek is beleszerülnek. Ezek a jegyek mind átvételre utalnak.

— Őn elkészítette a ballada általános, európai összehasonlítását, és arra a következtetésre jutott, hogy a ballada és a műfaja is a franciáktól ered.

— Mindenhová ötőlük terjedt el, de érdekes módon hozzánk közvetlenül jutott el, s nem német közvetítéssel, mint annyi más. Nálunk éltek vallon telepések, Esztergomban például egy francia városrész is volt. A vallonok révén eleven volt a kapcsolat az északfrancia területekkel. Érdekes módon van olyan német ballada, amit tőlünk vettek át, tehát a ballada elkezdett Nyugat fele visszaszivárogni.

— Gondolom, újdonság számba megy az a megállapítás, hogy balladáinkban a teljesen elveszetteknek hitt, Keletről hozott hősepika bizonyos elemei is fennmaradtak.

— László Gyula már a 40-es években összefüggésbe hozta a Szent László legenda ábrázolását, a Molnár Anna ballada egy epizódját és egy szibériai aranyveret motívumát. Mindhárom ugyanazt a jelenetet örökíti meg.

„— Jere velem, Molnár Anna!
Rengetegre, hosszú útra.

— Nem mehetek, Ajgó
Márton!

Vagyon nekem hütös társam,
Hütös társam, jámbor uram,
Karonülő kicsi fiam. —
Addig hitta, addig csalta,
Lóra kapta, s elrabolta.

Elindulnak, mennek,
mennek,

Hosszú útnak, rengetegnek;
Találtak egy burkos fára,
Leültek az árnyékába.

— Molnár Anna, édes
kincsem

Nézz egy kicsit a fejembe. —
Addig nézett a fejibe,

Míg elaludt az őlibe.
Föltekintett feje föli,
Burkos fának ága közli,
Hát ott nagyon hat szép
leány

Fölakasztva egymás után;
Ajt gondolá ő magába,
A hetedik én leszek ma!
Könny szemiből kicsordula
Ajtó Márton orcájára..."

(Molnár Anna,
Az elcsalt feleség)

Én csak évtizedekkel később jöttem rá arra, hogy a Molnár Anna ballada ugyan a franciából került hozzánk, de ez a bizonyos fa alatti jelenet abban nincs meg. Az tőlünk terjedt a német területeken át egészen Hollandiáig meg Dániáig, és közben mindjobban elhomályosult a jelentése. Ekkor nekiláttam a Kelet-Ázsiai könyvtárban a szibériai török eposzokat olvasni, és akkor sorra jöttek elő egyéb dolgok is. Például a Barcsai ballada náluk is fellelhető részletei. Egyik változatában visszajön a férj, és kéri a ládából a diót-mogyorót. A feleség megpróbálja lebeszélni, a férj végül berúgja a láda oldalát, és megtalálja, majd megöli a csábítót. A feleségének választást enged három halál közül, és ő látszólag a legkönnyebbet választja: „hét asztal vendégnek vígan gyertyát tartok”. Betekezik gyolcsba és elégetik. Ez az alaptörténet is francia eredetű, de a motívumok, amikre itt külön felhívtam a figyelmet, a keleti eposzokban vannak meg. Ott például hazajön a férj, akit szintén elküldött hazulról az asszony, hogy a szeretőjével öszszesűrhesse a levét. Amikor hazajön, kéri a csészéjét a családi ládából, és akkor onnan kerül elő a csábító. Náluk is megvan a választás több halálnem közül, és amit az asszony a legkönnyebbnek hisz, az lesz a legszörnyűbb: nyolcvan paripát meg kell fejnie — és azok agyontapossák.

Van olyan eset is, hogy az epikus szövegből lesz ballada. Egy keleti eposz elemeinek maradványaira lehet — ha nehezen is — ráismerni a Budai Ilona, más néven A szívtelen anya balladájában.

Az is előfordul, hogy nem hosszabb szövegegyezések vannak, csak motívumok egyeznek, vagy bizonyos fogalmazási részletek. Például:

„Vérem a véreddel egy patakban
folyjon,
Testem a testeddel egy sírban
nyugodjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent
imádjon.”

A keleti szövegekből egyértelműen az derült ki, hogy ez nem más, mint a vérszerződés formulája. Ennek is vannak variánsai. Szóval, az eposzokat olvasva egy világ tárult ki előttem. Nemcsak a balladával kapcsolatos részletek jöttek elő, hanem például a mesével és a néphitünkkel kapcsolatos elemek is. Az elveszett magyar hősepika, ha nem is teljes egészében és összefüggően, de részleteiben előkerült. Kiderült például az is, hogy a történetek egyes szám első személyben való elmondása ósrégi sajátosság. Ez a hagyomány Csokonaiig fennmaradt. A népnél pedig a sirató balladában mind a mai napig él. Csokonai temetésre írt híres alkalmi versében az elhalt grófnő nevében sorra el kellett búcsúznia a rokonoktól. Ehhez a hagyományhoz még a főnemesi réteg is tartotta magát, hosszú évszázadokon át. Jakubovicsnál olvasható, hogy az őskronika megrója a honfoglaló vezéreket, amiért, úgymond, a saját dicsőségükre éneket komponáltak. Ő mutatta ki, hogy itt másról, erről az egyes szám első személyű, hagyományos előadásmódról van szó, ami Keleten a törököknél is megvan. Azóta fellelték a voguloknál, az osztjákoknál, megtalálható az úgynevezett medveénekekben. Az elejtett medve fejét kitették közszemlére, és a medve maga mondta el a hallgatóságának első személyben „elejtése történetét”.

Király Zsiga és Orbán Náni
tánca

— Nem készül erről a témáról külön kötetet írni?

— Amit eddig felleltem, amire eddig jutottam, az benne van ebben a Népköltészet kötetben. Szerencsére az utánam következő generációban is vannak már a témával foglalkozó jelentős kutatók. Én a magam munkáját jórészt elvégeztem, kijelöltem a kutatás irányát és főbb pontjait. Egy erdélyi fiatalember, például, a Kerekcsák című balladával kapcsolatban kimutatta, hogy az a rész, ahol a hőst költögetik, egy olyan ősi motívum, ami szintén megtalálható a szibériai népeknél. Tudnia kell, hogy a hőseknél a hős mindig alszik. Ez az állapot jelenti a világ egyensúlyát. Amikor a világ egyensúlyát megzavarja valami, akkor kell a hősnek fölébrednie, hogy helyrebillentse azt. Tehát a hős megöli az ellenséget, és aztán újra elalszik. Ez a motívum már csak nagyon ritkán, archaikus népek anyagában jön így elő.

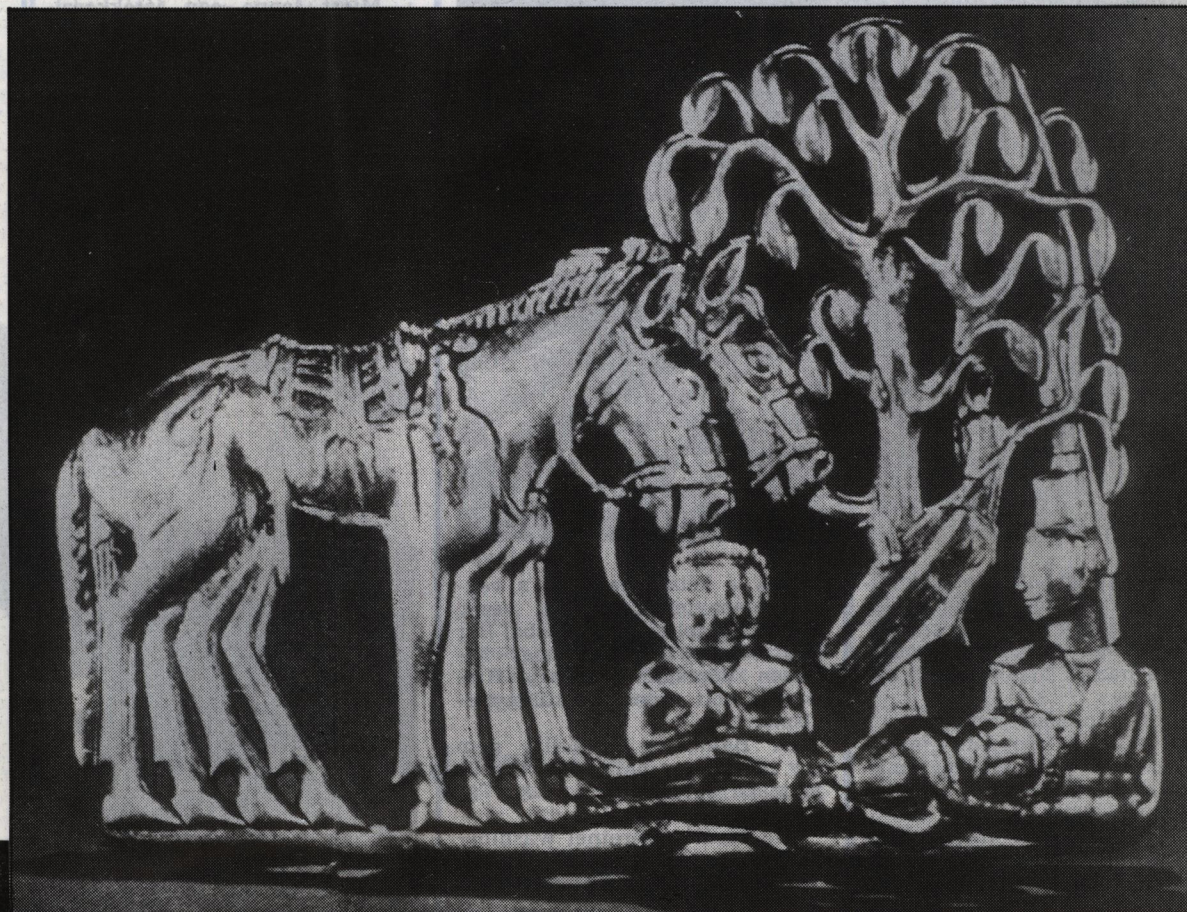
— Érdekes egyezés, hogy a hősszerep ilyenfajta felfogása a műköltészetben is előfordul, például Adynál, aki azt írja: „Szunnyadt lelkem ezer évig...”, de megvan József Attilánál, és Utassy József is valami hasonló okból ébresztgeti Petőfit. Ezt csak közbevetőleg jegyeztem meg. Ön szerint van remény arra,

hogy az elveszettek hitt magyar hősepika további részleteire bukkanjunk?

— Neki kellene állni ennek az egész szibériai hősenekanyag-nak, ehhez még három-négy kutató élete-munkája szükséges, és akkor kiteljesedhet a kutatás.

Nagy Emőke

Szibériai aranyveret i. e. 300-
i. sz. 400 között